

TÜRK OSMANLI AİLE YAPISI

Prof. Dr. İlber ORTAYLI

Ankara Üniversitesi SBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

Oturum Başkanı (Gökşin KEKEVİ, Rekabet Kurumu, Uzman Yardımcısı)- Sayın İlber Ortaylı 1947’de Avusturya’da doğdu. Ankara Atatürk Lisesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İdari Şube ve Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yeni Çağ Tarihi Bölümünü bitirdi. Chicago Üniversitesinde Tarih Bölümünde derecesi ve 1974 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde, “Tanzimat döneminde mahallî idareler” konulu tezlerle doktora derecesi aldı. 1979’da Doçent oldu, 1983’te ise üniversiteden istifa etti. Paris, Berlin ve Viyana’da misafir Profesörlük yaptı. 1989’dan beri Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdare Tarihi Profesörü olarak görev yapıyor. Yerli ve yabancı dergilerde, “şehirlere ve idare tarihi” üzerine makaleleri var. “İstanbul’dan Sayfalar” ve “İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı” gibi kitaplarıyla tanınıyor. Aynı zamanda beynelmilel Osmanlı Etütleri Cemiyeti ve Avrupa-İran Tetkikleri Cemiyeti üyesi.

Prof. Dr. İlber ORTAYLI- Bu günkü konumuz ifade buyurulduğu üzere “aile” olacaktır. Aile hiç şüphesiz bir toplumun temel birimidir ve çok eski bir birimdir. Yani, antropolojik bakımdan doğuşunu tespit mümkün değildir.

Bu konuda bazı teoriler vardır; işte aile vardı veya yoktu, bir evrim konusuydu. Bunlar biraz fiktif şeylerdir. Ailenin ve evlilik bağının bir şekilde olmadığı bir toplum tipi yoktur. Her toplumda belirli bir “ensest” yasağı vardır. Değişebilir kendince, meselâ, baba tarafıyla yakın akraba evliliği olur da, ana tarafıyla olmaz gibi şeyler olabilir. İşte, ailenin matriarkal oluşu, ana tarafına, ana soyunun ağırlık kazandığı toplum tipi olur, öbürü olabilir. Bunların arasındaki geçişkenlikler de söz konusu değildir. Yalnız medeniyetlerin inkişaf ettiği temel medenî kuşakta, yani Akdeniz-Ortadoğu bölgesinde ve ilk kentleşen toplum katmanlarda ve bölgelerde patriarkal dediğimiz pederşahi aile tipi öncelik kazanmaktadır. Ana erkillik daha az gelişmiş toplumlara has bir şeydir. Meselâ eski Anadolu’da Hitit bölgesinde daha bir ana erkil kalıntılar görünmektedir miras hukukunda falan. Mezopotamya bölgesinde pederşahilik görülür; çünkü daha gelişmiş bir toplum tipidir. Dolayısıyla bunlar açık şeylerdir.

Tabii bir diğerk unsur da, evlilik ve aile kurumunun çok muhafazakâr bir yapıya hitap etmesidir. Bunlar değışmeyen, belirli öğeleri içinde barındıran çok muhafazakâr kurumlardır. Bu açıdan, bugünkü dünyada bazı Avrupa ülkelerinde görülen nikahsız birlikte yaşama kurumu bir ileri aşama değildir bazılarının sandığının aksine. Burada çok büyük problemler çıkar. Çünkü, beraberliğin tescili demek olan evlilik, kişilere, eşlere belirli haklar getirmektedir; bu olmadığı takdirde bu haklarda bazı ihlaller, haksızlıklar söz konusudur. Hiç şüphesiz ki, iktisadî bakımdan henüz üretken, dominant, hâkim durumda olmayan kadın bundan mutazzarır olur.

Onun için, evlilik bir hukukî bağıdır ve evlilik olmayan beraberlikler bir ölçüde hukukilik kazansa bile bunların aileyle ilgisi yoktur. Bunlar, bazılarının zannettiğı gibi liberal formlar, daha gelişmiş formlar değildir. Bu çok önemlidir, bunun veraset konusunda birtakım problemler yarattığı bellidir. Aynı şekilde, ayrı cinsten insanlar arasındaki eşcinsel evlilikler de böyle netice verecektir.

Bunların evlilikle ilgisi yoktur. Ama bunlar kaçınılmaz olarak bir şeyi göstermektedir; evlilik insanların ekonomik, iktisadî ve hukukî yanlarını teminat altına alan bir müessesedir. Bu bakımdan toplumun temel kuralıdır. İnsan toplumuna özgüdür. Çünkü hayvanlar arasında böyle bir aile beraberliğı olsa da, tabii insaninkine benzemiyor. Ama hayvanlar arasında da bir aile vardır biliyorsunuz, belirgin türler arasında.

Demek ki, bir taraflıyla tabii bir yöndür oluşumu bakımından, öbür taraflıyla da tabii üreten, ürettiğini saklayan, çok önemli bir özellik bu, üreten ve ürettiğini saklayan ve fazla üretse de saklayan bir tür olan insana has bir teminat müessesesidir. Yani, tabii olduğu kadar da insanın bu iktisadî üretimi, iktisadî zenginliğı saklamacılığı ile ilgili bir kurumdur.

Hiç şüphesiz ki, Türk toplumunda da aile bütün toplumlarla aynı mahiyettir ve daha da ilginç, geçmişteki İmparatorluğumuzda çeşitli diller vardır. Bu mesele değil, çeşitli dinler vardır; ama aile yapısı, aileler, ailelerin ilişkileri, aile içindeki bireylerin konumu müthiş bir benzerlik göstermektedir. Onun için biz, “Osmanlı ailesi” diye bir mefhumdan söz edebiliyoruz. Böyle bir kavramı, böyle bir terimi kullanabilme hakkımız doğuyor. Bu çok önemli bir noktadır. Meselâ örnekler gösterebilirim. Bu ailelerin kuruluşunda benzer örnekler vardır, benzer ananeler hâkimdir. Kadınla erkeğın Osmanlı İmparatorluğu’nda evlilik öncesi beraber bulunması diye bir kural geçerli değildir ve çoğunuzun zannettiğı gibi bu endüstriyelizasyonla, sanayileşme ve şehirleşmeyle doğmuş bir müessese değildir. Batı toplumlarında biz çok iyi biliyoruz, Orta çağlarda bile kadınla erkeğın daha evvel, evlilikten önce serbest birleşmesi söz konusudur. Hatta bunların bir müddet beraber olup birbirlerini tanımaları, bilahare evlenmeleri bazı

İskandinav toplumlarında ananedendir, Danimarka’da, Hollanda’da, olduğu gibi. Böyle bir şeyin Osmanlı İmparatorluğu’nda hemen hemen hiçbir dinî grup için mevzu bahis olmadığı açıktır.

İkincisi, bu toplumlarda evlilik belirgin bir ölçüde bir iktisadî oluşumdur. Müslümanların hemen hemen hepsi başlık benzeri bazı edimlerde bulunurlar aldıkları gelin için, bunun adı vardır; “sadak” denir, “başlık” denir, vesaire denir. Hristiyanlarda da bu aşağı yukarı benzer konumdadır. Bazılarının aksine bir “drahoma” verilir, “dot”, Yahudilerde olduğu gibi. Ama, evlilik bir iktisadî transfer olarak görünmektedir ve iktisadî bakımdan berkitilmektedir, yani bireylerin bir sülâle içinde onların desteğiyle birliktelikleri söz konusudur. Nihayet evlilik, bütün bu toplumlarda bir büyük birliğin, bir sülâlenin içindedir; bu kaçınılmazdır.

O bakımdan, tartışmalar yapmanın âlemi yoktur. Yani, “büyük aile” diyorlar meselâ. Büyük aile demek, Slav Zadrugalar, Zadruga denir buna, Slav Zadrugaları gibi 30 kişinin bir arada, aynı çatı altında yaşadığı yer demek değildir; öyle bir şey yok. 30 kişi aynı çatı altında yaşamaz; çok çok bir avlunun etrafındaki muhtelif odalarda, muhtelif ayrımlarda, bölümlerde yaşar. Ama, kesinlikle Osmanlı İmparatorluğu’nda hangi dinden olursa olsun, bir aile her zaman için büyük bir asabanın, sülâlenin parçasıdır ve bunlar mümkün mertebe bir arada yaşarlar. Bunlar bir arada üretirler, meselâ çamaşırı birlikte yıkarlar, turşuyu birlikte kurarlar. Bunlar iktisadî ihtiyaç hâlinde derhâl, âdeta bir mal sandığı gibi birleşirler, birbirlerine yardım ederler. Doğumları beraber yapılırlar, hastalıkları birlikte yaşanır, ölümleri birlikte yaşanır. Burada aile küçük bir birim olarak nihayet geceleyin belki aynı odanın içinde oturur, belki günün büyük bir saatini bir arada yaşarlar ve maliye bunları aile olarak kaydeder. Yani, vergi için yapılan tahrirlerinde nihayet aile esastır. Ama, bütün üretimi, yaşayışı, tüketimi itibarıyla bu insanların hepsi bir büyük sülâlenin, birimin içindedirler ve onun içinde bu, Osmanlı aile ve cemiyet hayatının, insanlar hangi dinden olursa olsun önemli safhasıdır.

Nihayet idarî ve malî bir birlik olduğu gibi, aynı zamanda bir kültürel, sosyal birliktir. İnsanlar aynı mahallede yaşarlar. O yüzden bizim mahallelerimiz dinî esasa göre perçinlenmiştir. Köyler karışık olabilir ama, ayrı bölümlerinde yaşarlar; mahalleler de öyledir. Efendim, biz baktık, pekâlâ Aksaray’da da Ermeni yaşıyor Müslümanların arasında. Olabilir bazı istisnalar. Fakat genel kural; Osmanlı toplumunda insanların mahalle dediğimiz idarî, malî, çünkü vergilerin bazıları da mahalleye tevcih ediliyor, “asayışı sizin mahalleden bekliyoruz” diyor, “mahallenizi koruyun” diyor, “mahallenizde ahlâksızlık olmasın” diyor. Meselâ, fuhuş yapan insanlar gelip yerleşirlerse, mahalleli onları

attırıyor; hepsi toptan bu işe karar veriyorlar. Mahallenin bir yetimi, öksüz kaldıysa, onun çaresine mahalleli bakıyor, yani yetimhaneye mi gönderecek, yoksa biri mi alıp bakacak; böyle bir birim. Mahalleli tabii, insanın yaşayış tarzının, eğitiminin, her şeyinin biçimlendiği bir cemaattir; bu da herkes için geçerlidir. Mahalle onun için, dinî esasa göre, din etrafında teşkilâtlanmış, bizim millet dediğimiz, millet, bugünkü millet anlamında değil, gâvurların “Komünote” dedikleri, “Comunity” dedikleri bir sistemdir, bir “Kom”, bir birimdir. Bu çok önemlidir.

İşte bunlar aile hayatımızı biçimlendiren şeylerdir. Bunun etrafında gelenekler çıkar. Yani, çocuk okula gidecek, mahalleli bilir bunu. Çocuk okulda iyi okuyor yahut kötü okuyor, mahalleli bilir bunu. Meselâ okumayı çabuk söken bir çocuğu mahalleli taltif eder, alkışlar. Yani, okumayı söktüğü gün, meselâ Müslüman mahalle mektebinde, çocuk, elinden tutup çarşıdan geçirilerek eve götürülür. Cüz kesesi tersine çevrilirmiş; yani devirdi okumayı demek. Herkes “maşallah” falan der, alkış tutar, kapılara çıkar. Aynı şekilde de tabii çocuğun yaramazlığı da takbih edilir. Efendi bir delikanlının efendiliği, zenperest, çapkın bir delikanlının o kötü huyları birlikte teşhir edilir. Fazla içen, meselâ evine geç gelen bir insan mahallenin ihtiyarları tarafından ihtar edilir. Bu çok önemli bir fasıldır. Mahalledeki insanın, bilhassa genç insanların namusu, taarruzdan masun yaşamaları mahalle halkının meselesidir. Bu çok önemlidir.

Onun için, klasik folklorumuzda, ister Rum olsun, ister Ermeni olsun, ister Türk, bakınız, her mahalleden çıkan kabadayılar ve çeteler âdeta bir sivil toplum polis örgütü gibidir. Yani, umumî bir zabıta teşkilâtına bırakılmayan asayiş işi bir kabadayı, koruma teşkilâtıdır. Şimdi, bu külhani teşkilâta kural olarak, “tulumbacı” falan diyorlar. Bunlar tabii büyük ölçüde cahil, ayak takımından gençlerin oluşturduğu şey ama, her zaman öyle değil. Meselâ Aksaray’ın “12’ler” denen meşhur bir çetesi vardır. Onun bilinen azasından, üyelerinden birisi “Kazasker Ahmet”tir ve Ahmet hakikaten Kazaskerdir, yani babı meşihatta gündüz. Kazasker biliyorsunuz çok mühim bir mevki; şeyhülislamın altında gelir. Eskiden bir tek Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri vardı, sonra bu paye birtakım adamlara verildi. Başka işler de yapan, yahut pek fazla aktif görevi olmayan, ama bu payeyi taşıyan ilmiye sınıfındandır. Kazasker Ahmet de babı meşihatta fetva hazırlıyor; akşamleyin külhanbeyliğe başlıyor. Bu çok ayıp sayılmıyor; ama çok önemli bir şey. Yani, şimdi bugün bir profesör çıksa kumarhane işletse, yahut akşam barlardan haraç toplamaya başlasa bu çok eksantrik bir durumdur. “Böyle bir hocamız vardı, kumarhane babalarının, kabadayılarının çok hürmet ettiği biri”; onu konuşurlardı. O devirde bu Kazasker Ahmet’e kimse bir şey demiyor; çünkü Kazasker Ahmet netice itibarıyla o mahallenin asayişini eli sopalı bir biçimde koruyan, düzeni, insanların, polis

paralelin azası. Bu çok ayıp bir şey sayılmıyor; çok şerefsiz bir olay değil. Biraz eksantrik bir durum tabii ilmiyeden bir efendinin böyle belinde Trablus kuşağı, yumurta topuklu pabuçla külhanilerin arasında dolaşması. Ama, çok da yadırganan bir durum değil; eksantrik bir spor biçimi gibi falan düşünmelisiniz bunu. Hatta meselâ, benim sahnelerde şarkı söylemem daha eksantrik olabilir, bugün böyle bir şey denemeye kalksam. Yani, elime mikrofonu alıp, meselâ şarkı söylemeye kalksam gazinolarda, bu daha eksantrik, daha gayriciddî bir tavır olarak görülebilir.

Onun için, bu mahalle çok önemli bir unsurdur toplum hayatımızda. Sonra, bu mahallenin içinde ailenin konumu nedir? Hiç şüphesiz ki, ister fakir, ister zengin olsun, söylediğim gibi, insanların oturacağı mahal, onun parasına göre değildir; dinine göredir, hemşehriliğine göredir.

Dolayısıyla, aile için mahalleçok önemli bir unsurdur ve dediğim gibi, ait olduğu kompartıman dinidir; bir Ortodoks cemaatsa, orada oturur onlar. İçinde Helenler oturur, Bulgarlar oturur, Makedonlar oturur, Hristiyan, Arap varsa oturur. Fazla bir genişleme olursa tabii dilin getirdiği kültür ve o dilin getirdiği tarzı hayat dolayısıyla bir kopma olur; yani bir Bulgar semti olur. Bir Hristiyan, Arap semti falan olabilir. Ama, İstanbul'da benim gördüğüm kadarıyla bu pek olmamıştır. Buna karşılık din çok hâkimdir.

Meselâ hepsi Ermenidir; Ermenice konuşurlar. Fakat bunlar aynı semtte oturmazlar. Yani, bu bizim bildiğimiz İstanbul'da işte Samatya, Kumkapı değil mi; Samatya'nın yarısı, Kumkapı'nın daha fazla bir yarısı Ermenilerin oturduğu mevkidir. Patrikhane de Samatya'dan Kumkapı'ya taşındı sonradan ve "elan" da Kumkapı'dadır biliyorsunuz. Mesrob Hazretleri orada oturuyor. Şimdi, Katolik Ermeniler orada oturmaz. Çünkü, Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilerin % 20 küsuru Katoliktir. Orada Katolik Ermeni oturmaz. Bu çok ilginçtir. Yani, o mahallede, Midyat'tan göç etmiş bir Süryani aile oturabilir. Aramca konuşuyordur, Arapça konuşuyordur. Hiçbir ananesi İstanbul Ermenisine benzemez. Bildiğiniz güneyli, Mezopotamyalı, Sami adam. Ermeniyle hemen hemen hiçbir şeyi benzemez. Vak'a Ermeniler de çok pederşahidir, çok kaç-göçlüdür, ailede baba hâkimdir, sülâlevi kurallar geçerlidir, ama ne de olsa tabii Mardinli bir Süryani'den farklıdır. Ziyanı yok, eğer Süryani orada oturuyorsa oturur; çünkü onların dinleri çok aynı, kiliseleri çok aynı. Bunlar Antikalkedon gruptan. Ama, orada bir Ermeni Katolik barınamaz. Bir kere, Ermenilerin Katoliklerine öbürleri, "Boçi gırtvas", "kuyruğu kesik" derler, yani adı böyledir; dışlanan insandır. Kimse onların kızıyla, oğluyla kendi kızı-oğlu birleşsin istemez. Zaten ayırım buradan ileri gelir ve bu çok büyük bir kültürel farktır.

Meselâ, bizim geçen asırda Osmanlı İmparatorluğu'nun çok uzun süre Ermeni Patriği olmuş Ormanyan Efendi, Patrik Ormanyan Efendi aslen Katolik bir ailede doğmuştur. Katolik eğitim görmüştür. Çok yükselme durumundaydı. Fakat, o sırada Roma'da bir ihtilaf çıktı biliyorsunuz; Dokuzuncu Pius, papaları, "Infallible", "yanılmaz" olarak ilân etti. Bir sürü Katolik, kiliseyi protesto edip ayrıldı. Onlardan biri de bu genç rahipti. Ayrılınca "Gregorian" oldu, yani Ortodoks Ermeniliğe geçti. Tabii çok âlim, çok akıllı bir genç olduğu için çabuk çabuk tırmandı, Ermeni ruhbanı, bu Ortodoks ruhban umumiyetle bunlar kadar iyi yetişmiş değildi, Ormanyan mevkilere çabuk tırmandı. Ormanyan'ın yaşamı ne kadar ilginç. Gündüz Kumkapı'da Patrikhanede oturuyor makamında, gece evine dönüyor Beyoğlu'na, eski Katolik mahallesine dönüyor. Konakları orada, babadan- dededen kalma ev orada. Yani adamın, özel hayatını alaturka Ermenilerin arasında yaşamaya tahammülü yoktu.

Dolayısıyla, din o kadar önemli bir unsur ki Osmanlı hayatında, mahalleler ayrıdır. Meselâ, Kıbrıs'ta resmen tanınmış bir mezhep falan olmamasına rağmen Alevilerin oturduğu bir mahalle vardı Lefkoşe'de. Yani, Rum Mahallesine bitişikti bu. Bu çok enteresandır, birbirleriyle oturmaz onlar. Yani, öbür Hanefi geçinen o Aleviyle oturmaz. Bu, Anadolu'da da birtakım şehirlerde, biliyorsunuz, yakın zamanlarda vardır. Hristiyanlarda çok daha belirgindir bu. Çünkü Katoliğin dilleri bir de olsa, etnik kökenleri, tarzı hayatı bağdaşmaz; ondan dolayı bu ayrıdır.

Çok daha ilginç bir şey vardır bütün bu ayrımlara rağmen. Bu Osmanlı İmparatorluğu'nda toplum, bütün aileler birbirlerine din farkına rağmen Batılılardan daha çok benzerler. Bunun üzerinde durmak lâzım. Buranın Yahudisi Avrupalı Yahudiden farklıdır. Biri "Safarad"tır, öbürü ne "Eşkenaz" denir. Eşkenaz İbranice ne demek? Biliyorsunuz, Alamancı, Almanlı demektir. "Sarfati", "Sarafad" demek Fransalı demektir. "Safaradi" demek de İspanyalı demektir. Bizdekiler İspanyol Yahudisi diye biliniyor; yani Şark Yahudileri. Bunların yemeleri-içmeleri falan, hepsi birbirinden farklıdır. O kadar ki, 19'uncu yüzyılda Rusya'da çok Antisemitizm, Yahudilik yaygın olduğu, Yahudiler çok zulüm gördüğü için bunlar bizim müşfik İmparatorluğumuza sığınmışlardır. Safaratların yanında bir Eşkenaz Yahudi cemaati çıkmıştır. Bunlar çok uzun zaman ayrı yaşamışlardır. Sinagogları da ayrıdır. Çünkü, tabii ananeleri farklıdır, İslâmda olduğu gibi, bazı konularda içtihatlar farklıdır; bundan dolayı ayrı yaşamışlardır. Bunlar birbirlerine pek kız alıp vermezlerdi ve meselâ bir İstanbul Yahudisi, çocuğu yüzünü yıkamadan yatmak istediği zaman "Pis Lehli" der; yani, Polonya'dan gelme Yahudilerin pasaklılığını ve pislliğini ima eder. Çünkü, dinin etrafında bir milliyet oluşuyor. Buna karşılık, Osmanlı İmparatorluğu'nda insanların, aynı dinden insanların bu coğrafi farklılıktan dolayı birbirine

uzaklığına karşılık çok enteresan yakınlıklar oluşur. Meselâ bütün defterlere baktığımız zaman, mahkeme sicillerine, şeriye sicillerine, Ermenilerin miras taksimini şeri mahkemede yaptığını görürsünüz. Yani, kız yarı hisse, oğlanlar tam hisse ve şeriata göre, geliyor, burada yapıyor taksimatı. Yani, o aile tarzı, o yaşayış tarzı, o anlayış çünkü Müslümaninkine uyuyor. Bu kadar açık bu. Geliyor burada yapıyor bunu. O kadar ki, bir arkadaşım dün söylüyordu, 1930'lara ait fetvahaneye diye Latin harfle artık yazılan bir fetvada, Ermeni, yine aynı şeyi Kayseri'de yapmış. Çünkü, biliyorsunuz, bu Kanuni Medenî çıktıktan sonra, Uygulama Kanunu, bir süre bıraktı eskinin tatbiki için. Yani, adam meselâ Kanuni Medeniden evvel ölmüş. Taksim sonra yapılıyorsa, ona göre olacak veya bir müddet için bir ekonomik iktisadî, içtimai geçiş devri tanınmış. Bazı konularda eski tatbikata yol açılmış, cevaz verilmiş. İşte o vakit, gördüğünüz gibi, böyle bir şey tatbik ediliyor ve hâlâ adam, 1933'te, Kayseri'nin Ermenisi gelip, fetvahaneden fetva alıp, yani kassamın takdirine uyuyor ve bunu tatbik ediyor. Bu da mahkemeye gidiyor, bu fetva, bu böyle olur diye. Bu, uygulamayla ilgili bir gerçektir. Bunun gibi sosyal benzeşme de çoktur. Nihayet bu insanların düğünleri dernekleri birbirine benzer, nihayet bu insanların cenazeleri de birbirine benzer. Yani, hiçbir zaman bir Ermeni ve bir Rum düğünü bir Müslümaninkinden daha farklı değildir, hele Ermenilerinki hiç değildir. Odanın birinde kadınlar eğlenirler, kendilerine göre kına geceleri ve erkekler bir başka tarafta kafayı çekerler; düğün dediğin böyle olur bu memlekette. Cenaze dediğin öyle olur. Cenaze kalkar. Ortada bir cenaze. Dua yemeği olur. Helva dağıtırlar belirli yıl dönümlerinde. Bunlar, Batıdaki Hristiyan toplumlarında görülmeyen âdetlerdir ve nihayet kadınlar örtünürler. Yani, başı açık gezen ecnebi kadın vardır, sınır ötesi yerden gelen, 19'uncu asırda, şapka giyen; ama Ermeni, Rum, Yahudi falan yoktur. Yani onlar, hayatlarını oldukça bu tarafa uydurmuşlardır. Bu çok önemli bir şeydir.

Daha da enteresani, meselâ Galata gibi bir yerde yabancı sefirler, onların yaşam biçimlerine tahammül edilmez. Tophane'de bir semtte bütün mahalleli, Müslümanı, hıristiyanı, bu garip bir anlayıştır, bizimkiler dışarı kâfir diye bakar, içeridekine gayrimüslim diye bakar. O çok ilginç bir şeydir; darülharple ilgilidir. Kefere ve Yahud taifesi der. Yahudilere Yahudi diyor, öbürlerine kefere diyor bazen. O tarz ayırımlar vardır.

Meselâ komşular Galata'da İngiliz elçisi "Barton"u attırdılar. "Barton" çünkü oldukça neşeli bir arkadaşmış. Olur olmaz orjinler yapıyormuş sefarethane diye tuttuğu evde; sarhoş gürültüleri, naraları. İngilizlerin alkol duvarını geçtikleri zaman nasıl eğlendiğini biliyorsunuz her hâlde. Bu tarz şeylere tabii insanların burada tahammülü yoktur.

Şimdi, tasavvur edersiniz ki, bu tarz bir hayat ve böyle bir aile ilişkisi bu İmparatorluğun insanları için yabancıdır. Onun için, bizim toplumumuzda bir Osmanlı kültüründen, bir Osmanlı medeniyetinden bahsediyoruz. Bu da ailede kendisini gösteriyor. Yani, kadınlar-erkekler evlenmeden evvel birlikte olmuyorlar, yaşayamıyorlar; bu yasak, bu mümkün değil.

Evlilik maalesef sade hemdinler arasında oluyor. Bir Ermeniyle Rumun evlenmesi çok geç devirde olan bir şeydir, çok geç devirde olan bir şeydir. O kadar ki, 50'li yıllarda falan böyle bir evlilik olduğunda, ben hatırlıyorum, Ermeni oğlanın anası, “benim altın topumu çaldılar” diye Rumlara ilenç ediyordu. Rum kızıyla evlenmiş oğlan. Bu nikahta Cumhuriyet devri nikahı. Tabii şimdi artık herkes herkesle çok karışık bir evlilik var Türkiye’de. Yani, bu Müslim ve gayrimüslim evlilikleri müthiş karışık gidiyor. Artık din problem değil. Maalesef etnik çatışmalar dolayısıyla o yönde bir “segregation” başlayabilir. Daha evvel olmayan şey şimdiden sonra başlayabilir. Onun üzerinde durmak lâzım. Nihayet yaşam biçiminde ataerkil aile tipi hakimdir.

Mahallerde, arz ettiğim gibi, dinî oriyantasyona göre oturulur; yani, zengin Ermeninin yanında fakir Ermeninin evi, zengin Rum Fanaryot’un yanında fakir Rumun evi, paşanın konağı yanında basit bir kâtibin, su yolcunun, hamalın evi aynı mahallede. İnsanlar mahallelerine göre otururlar. Mahalle, hepinizin bildiği gibi, akrabalığın yanında bir paraleldir. Bu çok önemli bir şeydir. Sosyal kontrol yeridir ve aile, mahalleye göre yaşar. Hiç kimsenin kendine göre koyacağı kurallar yoktur. Hayatını yaşama söz konusu değildir; bu, şehirde de böyledir, köyde de böyledir. Normal olarak malî idarenin, maliyenin mükellefi ailedir, hanedir; tahrirlerde öyle kaydedilir. Fakat, olağanüstü vergiler dediğimiz “Tekalifi Şakka”, örfi vergilerin dışında avarız vergiler dediğimiz üçüncü kategori vergiler ki, olağanüstü zamanlarda alınır. Bunlar yine mahalle esası üzerine tarh edilmektedir. Dolayısıyla da, bu dediğimiz içtimai birim bir malî birim hâline getirilmiştir.

19’uncu yüzyılda bir değişme başlamaktadır. Bunun üzerinde duracağız. Her şeyden evvel israfli düğünden vazgeçin diye tembihnameler çıkıyor. Fakat, bu pek yürürlükte değil. Anlaşılan, Türkiye’de öteden beri bu Diyarbakırlı “Tatlıcılar” gibi böyle parayı saça saça düğün yapan insanlar var. Bunları vicdan kabul etmiyor, Hükûmet de önlemeye çalışıyor. Ne kadar önlüyor belli değil. Ama, bilhassa buhran zamanlarında bu gibi yasaknameler çok çıkıyor.

Unutmayın ki, İstiklâl Savaşında çıkan 55 Sayılı Meni İsrافات Kanunu, bak 55 sayılı hem de, o kadar çabuk çıkmış. 5 Sayılı Kanun, 1920 Meclisinde; 5 Sayılı Kanun, “heyeti icraiye teşkiline” karar verildi, Bakanlar Kuruluna. Yani, çünkü konvansiyonel sistem olduğumuz için, Hükûmet diye bir şey söz konusu

değil. Ayrı ayrı bakan seçiliyor. Fakat, onların bir Bakanlar Kurulu teşkil etmesi gereği duyulmuş, ki kanunla, 5 Sayılı bu; 55 Sayılı da, Meni İsrifat düğünlerde. Pahalı düğün yapılmasın; derdi bu. Yani, mücadele veren bir cemiyette pahalı düğün maşeri vicdanı rahatsız ediyor ve hakikaten şedit cezalar da uygulanmıştır.

Tanzimat döneminin çok önemli bir özelliğidir ki; kadın eğitimiyle kız çocuklarının eğitimine önem veriliyor. Yani kız rüştiyeleri, inas rüştiyeleri teşkil edildiği için, haliyle de kadın öğretmen, muallime ortaya çıkmıştır ve kız öğretmen okulu bir darülmualimat teşkil edilmiştir.

Şimdi, çalışma hayatına ve “Emansipasyon” a kadın başlıyor. Bu çok önemli bir unsur. Yani, içtimai hayata, malî hayata kadın bağımsız bir unsur olarak dahil olmaktadır. Bunun üzerinde durmamız gerekiyor. Bu, bütün Balkanlar’da ortak bir gelişmedir. Yani, bizden eski degillerdir o konuda. Nitekim işte o dönemde de “Uçitenitsa”, bayan öğretmen Bulgar hayatına adımını atmaktadır; çünkü Bulgarlar maarif reformu yapıyorlar. Bu, giderayak yüksek sınıflarda içtimai hayatın içinde kadının eğitilmesi, Fransızca öğrenmesi, işte roman yazmaya başlaması, bazı tetkikatta bulunması dolayısıyla bir kadının hayata girmesini hızlandırıyor. Fakat, bunların içinde hiç şüphesiz en ilginç çünkü, farklar vardır, meselâ İzmir’deki, liman şehridir, kadının yabancıyla konuşmadaki rahatlığı İstanbul’da yoktur. Meselâ İstanbullu kadın yabancı erkeklerle, ailenin, kocasının ve kan bağı olan erkeklerin dışındaki yabancı erkeklerle konuşmayı bilmez, bilmez. Çok açık bir şeydir bu. Bunu bilmediğini bizim nesil gözüyle gördü.

Romanlarımızda da görünür. En becerikli romancılar bile kadın-erkeği konuşturmayı beceremezler; çünkü yok öyle bir şey, yok. Yani, “Pervin Abla” diye bir romanı vardır Mahmut Yesari’nin. O kadar kuvvetli bir yazar, bir şeyle, romanın kahramanı, “Jönpremiyesi”yle Nühket diye aşık olduğu bir kızla Sirkeci’de karşılaştılar ve gidip bir yerde oturup konuşmayı bilemediler, istasyonun bekleme salonuna girdiler. Olacak şey değil. Yani, belli ki yazar hazretleri, muharrir hazretlerinin kendisinin hayatta böyle bir tecrübesi yok. Yani, bir kadınla karşılaşp, konuşma babında hiçbir ilgisi yok ve doğrudur. Bunları açıkça söylüyoruz. Birtakım mutaassıp ülkelerde bu böyleydi. Erkeklerin kadınlarla rahat konuştukları yer randevu evleriydi. Yani, kadın-erkek diyalogunun, artık nasıl bir diyalogsa o tabii, şeydi, cemiyet hayatı içinde bu bilinmiyordu. Bunu görüyoruz böyle. Kadın-erkek mükalesindeki acemilik; çok önemli bir şeydir bu. Fakat, bununla beraber kadın, cemiyet hayatına girmektedir. Harp içinde hem memuriyette, hem de işçi taburlarında ve sanayide daha evvel başlamıştı, kadın, parasını kazanan ve hayata giren bir unsurdur. Ama, bu geniş değildir. Bak bunun üzerinde durun.

Sosyolog takımı çok yanlış bakar bazı şeylere. İşte, efendim, bizde de sanayileşme başlamış, kadın tekstil fabrikasında çalışmaya başlamışmış. Ne olmuş? Yani, o kadınla “Manchester”deki kadın aynı değil ki. O kadının aile bağları, erkeklerin karşısındaki konumu bir değil ki. Yani, “Manchester”deki kadının erkeği varsa da, yani evdeki kocası, bir tek o var. Kadın onunla cebelleştiği an onu alt eder ve gerçek anlamda özgürdür. Türk hayatında bir kadın, alt tabakada olsun, fabrikaya gidip çalışmakla kendini kurtarmaz o anlamda. Öyle bir şey söz konusu değil. Hiçbir zaman o kadın, “Manchester”lı işçi gibi olamaz. Çünkü, sırf kocası değildir; bir kere kendi babası, kendi kardeşi, amcası, mahallelisi falan, böyle özgürlüğe müsaade etmez, müsaade etmez. Kaldı ki, sanayide çalışma çok arzu edilen bir şey değildir.

Ben, 1988’de, “Gorbi” devrinde Azerbaycan’daki otelde, biliyorsunuz, her katta “Dejroni” denen kadınlar vardır, o kadın gözleyicisidir o, hizmetçisi değil. Bir tanesi Azeriymiş. Kadın şikâyet ediyor; “iş o hara gelir ki” diyor, “Gastinitisada Müselman kadınları işleyir” diyor, “otelde Müslüman kadınlar çalışır, şu hâle bakın” diyor. Biz de dedik ki, “Ruslar mı çalışacak? Kendi otelinde kendin çalış” dedik falan, işte teselli ettik onu. Yani, çok ayıp bir şeydi, 70 senelik sosyalist “Emansipasyon”dan sonra kadının biri otelde “Dejroni” oldu diye düpedüz bürokratik memurluk. Alenen bir kat polisi; yani başka bir şey değil. Girdiyi-çıkıyı kontrol ediyor. Bunu bile bir hafiflik addediyor kadın, 70 sene de geçmiş sosyalizmden.

Şimdi, bütün bu kalıpların üzerinde durmak gerekiyor.

Tabii dolayısıyla aile yapımız, ailenin sülâle, sülâlenin mahalle, millet sistemi içindeki konumu dolayısıyla bizdeki “Emansipasyon” da bu anlamda gelişmez ve böyle bir toplumda kadınlar kafeste oturmaz, yalandır. Kafeste oturan Osmanlı kadını, belki Yemen’de, Hicaz’da, şurada, burada falan bulunur. Kadınlar sokaktan toplanmaz Osmanlıda, asıl evinden dışarı çıkmayan Avrupalı kadınlardır. Yani, Almanya’da, Fransa’da, hele kasabalarda falan kadınlar öyle başını alıp alıp gezmelere çıkamazlar. Evinde otururlar ve çok şaşırırlar bizim kadınların serbestçe orada burada gezmesini ecnebi seyyahlar, “bunlar hiç oturmuyor” diyor. Doğrudur, bizim kadınlarımız çok gezer. Kıra gider, hidrellez der gider; ziyaretler falan vardır kendimize göre. Onu bitirir, hıristiyan yortularına gider. “Kara Meryem Günü” der, surlara yığılırlar. Bu benim zamanımda bile vardı. Yani, İstanbul’un orta sınıf kadını, biliyor musunuz, müthiş İstanbul’u tanır. O İstanbul’dan falan haberi olmayanlar Şişli, Nişantaşı sosyetesini. Hiçbir şey bilmezler. İstanbul’un orta sınıf mahalle kadını, Aksaraylı, Sultan Ahmetlisi falan sokak sokak bilir İstanbul’u. Yani, ben çok şey öğrenmişimdir o teyzelerden. Çünkü onlar evinde oturmaz, ikide bir türbe gezmeye gider, orada kıra gider, öbür taraftaki komşuya gider, işte “Kara Meryem” der, yani bu

Meryem'in hurucu günü, "Pentakot" mudur, nedir? O gün meselâ Rum "Pentakot"unda hepsi surlarda. Peki siz Müslümansınız "Olsun, Meryem Anamız". Giderler öbürleriyle falan, o biter. Efendim, Yûşa Tepesi'ne giderler Yahudi kadınlarla. Onun için, kafes arkası hikâyelerini unutun. Bunlar doğru değil. Çarşaf bizim hayatımıza çok geç girmiştir ve işin garibi, pratik bir moda olarak girmiştir. Yani, kıyafet rahatlığı olan, işte fakir giyimi saklayan falan bir gudubet kıyafet olarak girmiştir, ama geç girmiştir.

Türkiye'nin problemi "Segregation"dur. Kadınlar ayrı, erkekler ayrıdır hayatımızda. Yani, bir mahallede bir meyhane olur değil mi? Meyhaneye de insanlar içmeye giderler. Böyle bir problem yok. Bizde herkes kahvede. Yani, şey söylemiş, "gönül bilmem ne ister, kahve bahane" diye. Çay içmeyen de gider o kahveye oturur. İçmezse de ayıp değildir, mahalle kahvesinde. Yani, illâ kahve içeceksin, içmiyorsan niye geldin diye kimse diyemez mahalle kahvesinde insana. Bu çok önemli bir kültür. Bunu bilmek lâzım. Yani adam, kahve içmek ister, hazırdır kahve, çay; ama içmeyene de birşey söylenmez. Çünkü, kahvehane "Segrege", erkeklerin toplandığı bir yerdir. Evin içinde oturamaz erkekler. Bu yüzden bizim inkılâpçı adamlarımız öyle aileler çizdiler ki, erkekler, evdeki pislikten dolayı dışarı kaçıyorlar. Kendileri de pis. Evler loş, kadınlar da aralarında. Öyle değil; kadın-erkek ayrı. Bizim modern aile tipi de işte bu İngilizce, Fransızca kitaplarındaki "Mösyö Dupont" ailesi gibi; böyle bir adam oturuyor, fesini hemen çıkarıyor, karısı böyle çarşafsız, monden kılıklı, çocuklar var falan, bütün o meşrutiyet devri kitapları, böyle bir aile özlemi. Çekiyor ve aşılıyor. Ama, Türk realitesinde böyle bir aile yoktur. Tamamıyla duvarları içine kapanan, kendi kendine yaşayan bir Türk ailesi, bir çekirdek ailesi, zırhlanmış bir çekirdek aile yoktur bu memlekette. Bu yeni oluyor. Yeni oluyor ve maalesef iktisadî, içtimai realitemizle de pek uyuşmuyor. Uyuşmadığı için de insanlar bir şekilde hep birbirinin üstünde ziyarette. Çünkü bizde, böyle "Segrege" edilmiş, ayrılmış bir çekirdek aile tipi olamaz. Bu, Türklerin yaşadığı ve Rumların ve Ermenilerin yaşadığı tarihî realiteye uymuyor.

SORU ve CEVAP BÖLÜMÜ

Faruk LÜLECİ- Aile şirketlerinin daha kalıcı, birkaç nesil en azından öteye gidici bir noktada kendilerinin kıymetli tavsiyeleri ne olabilir? Bu konuda kendilerinden tavsiyelerini rica ediyorum.

Prof. Dr. İlber ORTAYLI- Şirket ve ticaret aile hâlinde yapılır. İtalyan şehir cumhuriyetleri bunun tipik örneğidir. “Yakomanda” dediğimiz, işte biliyorsunuz, mudaraba, yani, bir adam birine sermaye verir, o sermayeyi alan bizzat ticareti yapar, getirir, kârdan hissesini dağıtır bu gibi “Komandis”lere. Komandit şirket de galiba buradan çıkan bir kelime. Ama, genelde ailenin işidir. Yani, Venedik’ten bir aile, “Genova”dan bir aile. Şam’da “Aleksandrya’da, İskenderun’da, Konstantinopol’de ailenin çocukları, üyeleri, kuzenler, amca çocukları oturur, devamlı bir haberleşme içinde. Oradakilerin zevki bilinir, mahallî şeyler. Çok şey bilir zaten bu tüccarlar; siyaset bilirlen, kim kiminle ne yapıyor, kimin karısı kiminle hatta ne halt ediyor; onu bile bilirlen. Yani, müthiş raporlar yazmışlardır. “Relatsiyone” denir. Orta çağların tabii tipik şeysi hiç şüphesiz ki ailenin ve sülâlenin içindeki dayanışmayla yapılan bir ticarettir. Aile şirketi günümüzde, bu artık ticarî hayat için tavsiye edilen yol olmaktan çıkıyor, yol olmaktan çıkıyor. Anonim şirketler onun yerini alıyor. Ve anonim şirketler üzerine iktisadî hayatımız ve “Multinasyonal”ler kurulmuştur. Yani, aile bugün, siyasî, ticarî aktiviteleri, iktisadî yaratıcılığı taşıyabilecek bir unsur olmaktan yavaş yavaş çıkmış gibi görünüyor. Görünüyor ama, işin aslı da yine aile oluyor, yine aile oluyor.

O bakımdan, bu tamamıyla anonim ilişkilere dayanan, ailenin ve bireyin, aile bireylerinin birbirlerini kaybettikleri, toplumlara nazaran, aile yapısının henüz sağlam olduğu bizim ülkemiz ve benzeri ülkelerde, bunların yapacağı ticaretin, küçük küçük birimler de olsa, toplumda sağlam bir mercan kolonisi gibi oluşacağı, bir sporlaşma yaratacağı ve “Multinasyonal” tekellerin hâkimiyetine karşı vazgeçilemeyecek bir şey olduğu da düşünülüyor. Yani, bu şuna benziyor: Katır kervanlarıyla alış-veriş yapılamıyor 19’uncu yüzyılda; çünkü demiryolu girmiş. Ama, demiryolu her yere nüfuz edemeyeceği için, katır kervanları ve deve kervanları vazgeçilmez ağlar teşekkül ediyorlar. Değil mi? Ne o ondan vazgeçebilir, ne o ondan.

İşte, demek ki, “Multinasyonal”lerin yanında aile yapısının sağlam olduğu ülkelerde bunlara dayanan ticaret, buna dayanan itimat, çünkü aile bireyi bunlar, öbürüne karşı bir yerde karşı durabiliyor. Sahaları paylaşıyorlar. Ne o onu yıkabiliyor, ne o onu. Böyle bir şey düşünülebilir.

Ama, hiç şüphesiz ki bugünkü “Multinasyonal”leri, büyük üretimi, büyük dağıtımı artık aile bazında, aileye dayanık ilişkiler ve itimat ortamında düşünüp plânlayabilmek, geliştirmek mümkün değildir. Onun üzerinde duralım.

Aydın AYDIN- Osmanlı aile yapısını anlattıktan sonra hemen devamı olarak, Osmanlı ev mimarisini, daha doğrusu Türk evi modelini sizin açmanızı arzu ediyorum. Benim bildiğim kadarıyla, Osmanlı-Türk ev modeli Safranbolu, son dönemlerde de Beypazarı örneğinde gördük. Yeniden önemli bir restorasyon girişimi başlamış durumda.

Öğrenmek istediğim şudur: Osmanlı aile yapısı ile ev dizaynı, ev modeli arasındaki ilişki. Yani, aile kültürünün yansıması diye ben algılıyorum. Bu doğrultuda sizin görüşlerinizi merak ediyorum.

İkinci bir husus; sizin bir yazınızı okumuştum Siyasal Bilgiler Fakültesi dergisinde. Bir Alman gezgin, 16’ncı yüzyılda, 1500 küsurlu yıllarda Ankara’yı dolaşıyor ve gezdiği sırada iki konu dikkatini çekiyor, daha doğrusu şaşırıldığı iki konu var: Bir, hâlâ tarhana diye bir çorba içildiğinden değiniyor; ikinciyse de, affedersiniz, hani öküzün kullanıldığı bir saban olayından. Yani, teknoloji olayının henüz 1560’lı yıllarda Osmanlıya girmediğini, Pulluk diyelim, teknoloji derken. Buradan, acaba, Osmanlı aile tipinde teknolojiye yatkınlık bu kadar geç devirde geliştiğine göre, aileyle teknoloji arasındaki ilişkilere biraz değinir misiniz?

Prof. Dr. İlber ORTAYLI- Yani, saban teknolojisinin olduğu bir toplumda, ziraî sistemde bir öküzün ekip biçebileceği yer, çünkü sınırlıdır biliyorsunuz, çok sınırlıdır, yani, öküz ve saban kullanan insanlara meselâ 1000 dönüm, 500 dönüm falan veremezsiniz. Bellidir, o işte 20, 30, 40, 50 falan toprağına göre, budur, çift yeri budur. Bunun adı Roma’da da budur, Bizans’ta da budur. “Lofdigal” denir, “Loventum” denir falan, böyle yerleri vardır bunun, öküz yani, çift yeri. Aile de dolayısıyla böyle bir dönüme göre şekillenir. Vergi de ona göre alınır. Yani, teknolojiyle bu aile arasında büyük bir bağ var, büyük bir bağ vardır, ona göre gider.

Mimari değişir. Yani, o Türk tipi ev dediğimiz şey ne kadar Türk tipi, nereden? Balkanların ortasına kadar gidiyor. Öte taraftan, Orta Anadolu’dan başlayarak başka tarz bir ev görülüyor. Evler coğrafyaya göre değişiyor, zamana göre değişiyor. 18’inci asırda süslemeler, resimler hâkim olmaya başlıyor.

Türk tipi ev daha çok hakikaten İmparatorluğumuzun ev tipidir. Bütün milletler bu tip evlerde oturmaktadır. Taa Makedonya’dan Orta Anadolu’ya kadar bu tip evi görürsünüz. Bu böyle bir şeydir. Onun üzerinde durulur. Bunlar 18’de, 19’da tekamül etmiş. Demek bir zenginleşme var. Daha güzel evler yapılmış.

İstanbul evlerini biliyorsunuz, yaşayanlarınız. O ayrı bir ahşap mimaridir. Kayboldu çok örnekleriyle; mahalleler gitti bazen.

Son fakir mahalleler surların dibinde, Cerrahpaşa'da falan var, Yedikule civarında. Onları koruma altına almak lâzım. Ama orada da pek bir şey görünmüyor. Bunun yapılması bu. Tabii ev ne, içine giriş ne, selamlığı ne, haremlik diyorlar, harem kısmı ne, ortadaki avlu ne, o evin mahremiyeti ne, sokağa karşı kapalılığı ne; bunları hakikaten yaşayışı, mimaride de görmeniz mümkün oluyor. Ve işin garibi, Hristiyanı-Müslümanı da böyle yaşıyor, yani ev aynı. Pek bir fark yok.

Murat Şahin ÖCAL- Ben, kadın-erkek diyalogundan bahisle, Türk romanına ilişkin sözlerinizden yola çıkarak bir soru sormak istiyorum. Burada belirtmediniz ama, kitabınızda, Sevgi Soysal'ı, 1960 yılında...

Prof. Dr. İlber ORTAYLI- Evet. O, aşağı yukarı ben öyle görüyorum, ilk yırtan o. Yani, çok tabii, çok doğal olarak kadınları-erkekleri konuşuran, ilişkiye geçiren Sevgi Soysal. Alman bir anne, vaka, muhafazakâr entelektüel bir Alman'dı, Türkçeyi de öğrenmişti, yani öyle çocuğu bugünkü Hippiler gibi bırakacak tipten biri değil ama, ne de olsa çok alaturka sayılmaz. Baba da Almanya'da okumuş Ankara'nın bürokrat ailesi, Müsteşar. Daha tabii kendi de biraz deli, kaçık, böyle bir şeydi. O böyle daha şey yaptı. Yani o nesil, 50'lerin gençleri hakikaten daha rahat yetiştiler ve onların öyle bir artık kadın-erkek diyalogunu kırma şeyi var. Onun için o, "Yürümek" romanında falan görüyorsunuz, o işi iyi beceriyor. Bugün artık öyle bir sorun yok. Yani bugün o iş açılmış edebiyatımızda. O "Segregation" zaten artık pek yok. Yani bugün artık Türkiye'de kadınla-erkek gereğinden fazla çok konuşuyorlar. Ve acemilik de var tabii, acemilik de var. İctimai hayata açılmayı bilmiyor Türk kadını ve erkeği. Çok kötü şeyler görüyorum. Meselâ, gidiyorsun, yandaki arabadan şoföre öyle hakaretler ediyor ki kadının biri, hayret; o olmaz dışarıda. Yani, kadın-erkek arasında bir "Segregation" olur aslında. Bu, dün bizde çok aşırı bir çekilme şeklindeydi. Bir duvar vardır ama, bizimki tamamen ayrılmaydı. Şimdi de o duvarı tanımıyorlar. Yani, kadınlar erkeklerle neredeyse arkadaşı gibi veyahut ilkokul çocuğu gibi itişme eğiliminde. Bu mümkün değil. Batıda bunu göremezsiniz. Yani, Batıda bir duvar vardır arada. Vardır ve bu sınıflara göre de değişir. Yani, işçi sınıfının kadını ve erkeğinin diyalog biçimiyle Lümpen takımın diyalog biçimi, burjuvazinin ve entelektüellerin diyalog biçimi fark eder birbirinden. Yani, bu sınıfa göre bir davranmadır. Ve bu normaldir. Bunun böyle olması icap eder. Bu maalesef, Türkiye'de bunun kuralları bilinmiyor.

Şimdi, meselâ bir kokteyli gidip kenardan izleyin. Kadımla erkek nasıl konuşuyor? Meselâ adam, bir kadını beğendi mi, kuyruğundan ayırlamıyor. Bu

olmaz, bu olmaz. Çünkü, bu gibi partilerde, resepsiyonlarda iki kişinin birbiriyle ilgilenmesi ve saatlerce birbirlerinin burnuna girmesi normal addedilmiyor, normal addedilmiyor. Nezaket kurallarına aykırı. Yani, ev sahibine ve öbür davetlilere metelik vermemekle ilgili. Tabii, herkesin gidip koynuna girin demedik ama, bir ölçü vardır burada. Sonra... Veyahut şu: Meselâ iki kişi konuşuyor, üçüncüsü geliyor, yapıyor. İstenmediğiniz ima ediliyor ise meselâ kısa cümlelerle, derhâl selam verip gitmeniz lâzım. Bunu kadın da bilmiyor bizde. Veyahut sokakta gördüğünüz gibi, kavga ediyor erkeklerle. Çok tehlikeli. Sapık bir adamsa döver seni, öldürür. Sen fizikî bakımdan güçsüzsün. Yani bunu bilmen lâzım. Yani sen, meselâ kendine güvenen bir karateci herif gibi herkesle kavga edemezsin ki, ağış dalaşına... Karşısı, reaksiyonun nasıl geleceğini biliyor musun? Şimdilik bizim erkekler çok tahammüllü. Utanıyorlar, çekip gidiyor. Bir tane patlatsa ne yapacaksın? Fiziğin şey. Yani, sapık bir adamsa, zaten kavgacılar değil mi efendim? Müsaitse, bunları bilmek lâzım. Yani çok dikkat edilecek unsurlar.

Yani, dünyanın hiçbir yerinde böyle bir mutlak şey yoktur. Yani özgürlük falan tanımıyoruz. O gibi şeyler geçilecek. Şimdi de muhtemelen bunun romanını yazmak gerekecek. Yani, çok zeki bir gözlemci bunları yazabilir meselâ; hikâyeleştirebilir, romanlaştırabilir. Veya böyle yan yana oturuyor meselâ, dikkat ediyorum tayyarede, bir genç kadınla bir genç adam bir çenelerini açıyorlar, bağıra bağıra konuşup, neler anlatıyorlar? Bütün ev hayatı falan, hepsi birbiri... Şey değil, flört falan da ettikleri yok; gevezelik. Bunu Batıda ancak bunaklar yapar, yani bunamış yaşlı bir kadın, çenesi düşmüştür, kimi bulduysa çenesini döker ortaya. Yani, daha akli başında ve çenesini kontrol edecek bir kadın veya bir erkek bunu yapmaz, bu olmaz; çünkü mümkün değildir. Cemiyet hayatında bunu yaşamayı bilmiyoruz. Yani, henüz diyalog düzenini kuramadık.

İşyerlerinde meselâ kadın-erkek olmanız hiç mühim değildir, “Leydi First” falan bekleyemezsin; orada eşit olarak oturuyorsun. Son derece soğuk davranışla iş hayatı yürür. Bunun aksi, yahu bizde bazı adamların bazı kadınlara davranış biçimi, yani iyi niyetle davranış biçiminden söz ediyorum, emin olun, Amerika’da taciz şeysidir. Yani hiç şüphenez olmasın, tacizden güme gidersiniz. Halbuki adam usul bilmiyor yahut kadın usul bilmiyor, konuşma. Yani, böyle bir ilişki biçimi olamaz. Yani bunlar çok önemli şeylerdir. Tabii daha açıyoruz henüz, öğrenemiyoruz. Sen akşam kocanla kavga ettiğinde ağla. Yani, orası onun yeri değil. Meselâ bunlar hep, işte bu diyalog düzenidir. Ve biz tabii, bizim toplumumuzda bu “Segregation” çok büyük bir problem. 150 seneyi falan da bulmuyor. Yani, birtakım reformlarımız, birtakım değişikliklerimiz çok daha eski, çok daha eski. Onları hâlettik; ama bu işi hâledemiyoruz, yani bu işi hâledemiyoruz. Ve zor zaten. Edilmiyor. Bak kadın asker alıyorlar herifler

ordularına. Envai çeşit rezalet çıkıyor; duyuyorsunuz bunu. O kadar kolay değil bu. Öyle mutlak eşitlik, mutlak beraberlik olmaz; yani o çok zor. Ama, bizde bunun bir tecrübesizliği var. Yani bu, 150 yılın getiremediği, çözemediği sorun.

Meselâ fakültede, bir gün bir girdik, Prof'lar Kurulu salonu silme kadın üye dolu, bizim Fakülteninki ve başkalarınınkini gelmiş. Neymiş? İki tane Amerikalı gerzek üniversite hocası gelmiş, her hâlde burs murs mu vaat ediyorlar ne, kadın toplandı. Ben buna tahammül edemem. Çünkü, bu memleketin tarihinde, bizim sorunumuz kadın-erkek ayrılığıdır. Meselâ Erkek Lisesinde okudum; hiç sevimli bir şey değildir Erkek Lisesi. Kız Lisesinde okuyanlar bilir, Kız Lisesi de sevimli değildir. Karma mektep yapmak lâzım. Bunu yaptık. Bu büyük bir devrim. Ve karma okullar 50'den, 60'tan sonra bizde asıl yayılmıştır.

Şimdi üniversitedekiler kadın eğitimi, kadın hocalar; böyle şey olur mu yahu? Git başka yerde toplan; kahvede toplan. Bir üniversitenin çatısı altında kadın ve erkek ayrı kulüpler meydana gelemez. Yani ben buna tahammül edemiyorum tamam mı? Bu, büyük Atatürk'ün çizdiği Türkiye bu değil. Böyle bir şey olamaz. Ne sorun varsa, ne toplantı varsa, her iki cinse de açıktır, gelen gelir, gelmeyen gelmez. Zaten siz, spesifik kadın toplum konuşmaları, incelemeleri yapıp saçmalayacaksanız ben oraya gidecek değilim. Ama, böyle bir sınır koyamazsınız. Yani bu mümkün değildir. İlim, böyle "Segregation"a müsaade etmiyor. Bu mümkün değildir. Bizim inkılabımız buna müsaade etmiyor. Ve böyle bir problem Türkiye'de gerilemişken, ne yazık ki, en okumuş, en seçkin kadınlarımız bu işin başını çekiyor. Bunları ben hoş karşılamıyorum. Bunlar çok kötü Amerikanizmler. Çünkü, Amerika'daki bu "Segregation"un temelindeki gelişmeler de burada yok, burada yok. Onu unutmayın. Böyle şeyler tabii hoş karşılanmaz. Onun üzerinde durmak gerekiyor.

Murat Şahin ÖCAL- Benim sorum şu: Şimdi, 1960 yılı nasıl bir kırılma oluyor? Yani, Sevgi Soysal'la başlayan.

Şimdi, ben de 1960'ı mutlak olarak almıyorum. Sevgi Soysal'ı da mutlak bir isim olarak anlamadım zaten de, yani toplumsal zihniyet yüzyıllar içerisinde bile çok kolay kolay değişmiyor. Yani "Galileo", dünya güneşin çevresinde döndü diye ona eziyet eden toplumsal zihniyet, üzerine 250 yıllık bilgi birikimi eklenmesine rağmen, İncili eleştirdi diye "John William Gutta" da aynı eziyetleri yaptı.

Dolayısıyla, yani, bizim Cumhuriyet aydını ya da Cumhuriyet yazarları 1960'lardan itibaren kadın-erkek diyalogunda daha gerçekçi bir düzey yakaladılar argümanını yadsımak eğiliminde değilim. Bunu ben de benimsiyorum ama, bu gerçekçi söylem ya da gerçekçi diyaloglar bizim, kendimizin ait olduğu bir masal mı?

Yani kendi masalımızın kahramanı olarak mı bu romanları yazıyor ve okuyoruz; o anlamda soruyorum. Yani, Sevgi Soysal'la, 1960'larla başlayan şey, romandaki üslûp değişimi ya da işte diyalogların daha hayata oturmasının bizim hayatımızda karşılığı var mı; o anlamda sordum.

Prof. Dr. İlber ORTAYLI- Var tabii, var. Kadın-erkek çok fazla artık, fazla ileri gittiler. Meselâ orta okul çocuklarımıza bakıyorum, kızlarla erkekler birbirleriyle küfür konuşuyor; ulan falan diye. Yani... O derecede "Segregation" kalkmış ki, iki kardeş gibi. Fakat bu doğru değil. Yani, Avrupa'da proleter okullarında bu olur. Yani, böyle seçkinlerin çocuklarının devam ettiği okullarda hiç bu kadar azmaz; onu söylüyorum size.

Hayatımızı aksettiriyor roman. Yani, romancı hayatı saptırmak için bunları yazıyor değil; o yanlış. Romancı hayatı aksettiriyor. Bunlar realist. Yani, bunlar bize bir fiktif roman yazmıyorlar Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Ankarası gibi. Bu öyle bir roman değil. Bunlar gerçekçi. Ve dolayısıyla, olan hayatı aksettiriyorlar. Olmayanı çizmek değil niyetleri. Ben öyle görüyorum yani.

Av. Fahrettin KAYHAN- Ankara Barosu. Sayın Hocam, ...'nin iktisadî fonksiyonlarına ilişkin yapmış olduğunuz açıklamalar hemen bir hukukçu olarak Medenî Kanun tasarısını, gündemde olan, onu aklıma getirdi. Ve bu kanunda en yoğun tartışmalar, gerek komisyonlarda, gerek halk arasında mal rejimiyle ilgili tartışmalardı malûmâlinizdir. Bu konudaki düşüncelerinizi öğrenmek istiyorum efendim.

Prof. Dr. İlber ORTAYLI- Evet. Mülkiyelilerin olduğu kadar, biraz daha fazla hukukçuyum. Resmen hukuk diplomam yok biliyorsunuz. Ama, tabii hukuk nosyonum var.

Karı-koca mal ayrılığı rejimi, hani söylüyorlar ya, İsviçre Kanunu Medenisini lop diye aldılar. Hayır, lop diye almadık. Kendi İslâmî ve Osmanlı geçmişimizi tuttuk burada. Karı-koca mal ayrılığı rejimini benimsedik.

Yine aynı şekilde, biliyorsunuz, İslâmî kalıntılar itibarıyla ailede ölüm anında anaya ve babaya miras intikal etmez, yani usule intikal etmez. Eğer "füruğ" hayatta ise. Tabii, bunun da bazı hâlde mahzuru yok değil. Ama, işte bu devam ediyor. Hiç şüphesiz bu bir sorun.

Şimdi, bir kıyamet kopuyor. Ben, Kanuni Medenin'in salim bir hukukçu kafasıyla hazırlandığı kanısında değilim. Burada bir kere bir aileye, aile yapısına karşı itimatsızlık vardır. Yani, aile yapısına itimatsızlık duyarak kanun hazırlayamazsın, Medenî Kanun. Vatandaşlara ve siyasî partilere itimatsızlık duyarak Anayasa hazırlarsan, bizdeki anayasalar gibi olur. Çünkü, bir toplumda esas olan kanunda, bu hüsnüniyettir, hüsnüniyettir. Suiniyete karşı bazı tedbirler

alırsm. Yani, bir hakkın açıkça suiistimali, hiçbir hukukî hakimiyet ve hukukî koruma getirmez o insana. O çok açık. Ama, doğrudan doğruya, meselâ aile diyor, adam, aileyi kurarken yıkıyor; bizim yeni tasarısı bu. Kurarken daha yıkıyor. Böyle bir aile anlayışı olmaz. Yani, bir toplumda anane ve ahlâk her şeyin önünde gelir. Yani, Roma'da çok uzun yıllar biliyorsunuz hiçbir yazılı akit yapılmadan evlilik olurdu, sadece sözle ve boşanma vukua gelmezdi. İkinci asırda, yani yüzlerde, Milâttan önce ilk boşanma olduğunda ortalık birbirine girmiş. Ondan sonra boşanmayan kalmamış.

Şimdi, bir aile kurulurken, aile kurulur ve ebedî diye bakarsın, ebedidir. Çünkü, onu kuranlar ölse bile, çocuklarıyla devam eder ailenin ismi, mülkü falan. Binaenaleyh, familya “Eternal”dır burada olan esas.

Siz eğer aileyi daha kurulduğu anda yıkılacak bir unsur olarak, ona göre tedbirler alırsanız, bu, Türk Kanuni Medenî tasarısı olur. Çok acayip bir şeydir. Nitekim Anayasalarımızda hem siyasî partilerden bahsediyor, toplumun ve siyasî hayatın, demokrasinin temelidir diye, hem de onların namussuzluklarına daha başından tedbir arıyor. Böyle bir sistem.

Bütün bu... Burada bir ikinci şey de, maalesef çok hasta bir feminist yaklaşımdır, erkeklerin kadınları istismar edeceği. Yahu, bununla baş edemezsin. Yani, istismardan bahsettiğin an aile birliğinde, bununla baş etmenin sonu yoktur. Ve hiçbir hukukçunun bunu karşılayacak bir nizamı getirebileceğine de inanmıyorum. Böyle bir sihirbaz yok ortada.

Onun için, ben maalesef yeni kanunu tutmuyorum, tasarımı. Bütün bir gece tartışmaları dinledim. Konuşanlar hukukçu mukukçu değildi; kadın ve erkekti tartışmaya katılanlar. Kadın ve erkek değil, hukukçu olmak lâzım. Bu kadar açık bir şey bu. Orada böyle erkekçilik ve kadıncılık yaparak meseleyi halledemezsiniz.

Bunlar sakatlıklar. Hepsi yeni gelmiş ideolojiler. Memnun olmayan evlenmesin. Zaten böyle bir kanunî şeyle hayatınızı düzenlemeye çalışırsanız evlenmeyin daha iyi. Yani böyle bir çatı kurulmaz, böyle bir aile kurulmaz ve böyle bir aileye verilen hukukî statü, o ailenin devamı. Yani bütün mühim mesele, iki taraf için devamı değildir, bunların usturuğu vardır, usulü vardır tabii. Usulü vardır ve fûruğu vardır asıl önemlisi. O fûruğ sayesinde ailenin devamlı, ebedî bir müessese olarak kurulduğunu kabul etmek durumundayız. Yani, boşanma dahi olsa, eğer fûruğunuz varsa aile ebedidir. Yani, karı-koca ayrıldı diye aile bitti mi? Hayır, ne münasebet? Çocukları var aynı soyadı taşıyan, torunları var. Devam ediyor o. Bunu göz önünden uzak tutamazsınız. Tuttuğunuz takdirde böyle hasta, şüpheli bir kanun ortaya çıkartırsınız. Bu paranoyak bir kanundur. Ben bunun yaşayabileceğini ve düzen getireceğine ihtimal veremiyorum. Aile denen kurumu

anlamamıştır bunu yapan hukukçular. Ve tartışmaları dinledim uzun uzun. Dedğim gibi, en önemli özellik budur. Bunu tartışan insanlar hukukçu değildir; kadın ve erkekler. Daha da kötüsü, kadıncıl ve erkekçidirler. Yani, bu çok kötü bir şeydir. Yani, her biri birtakım feministtir ve birtakım maçoğdur.

Bu insanların böyle bir aile hukuku, metni yani, Medenî Kanun metni, aile faslı hazırlanamaz. Çok tehlikelidir.

Bütün şirketlerin hırsızlar tarafından, insanları hortulamak için kurulan birlikler olduğunu düşünürseniz sıhhatli bir Kanuni Medenî hazırlayabilir misiniz? Mümkün değil, mümkün değil. Yani, siz orada o şirketlerin yaşayışı, korunması, himayesi, düzgün işlemlerini değil, onların böyle işte boğmak için falan düşünmeye başlarsınız. Bu sakatlıktır. Nitekim Türk kanun koyucusunun böyle bir hastalığı vardır. Tabii daha vakit geçecek, yani inşallah. Biz görmeyiz ama, torunlarımız da bu memlekette sağlam, sıhhatli bir hukukçu kafası görür inşallah. Gelir vakitler.

Turgay ARDAN- Yüksek mühendisim. Ben 20 yıldır Almanya'da yaşıyorum. Tabii, oradaki düzeni burayla bir parça mukayese etmek imkânı var. Ben size, arkadaşım, benden önce soran arkadaşımızın sorduğu suali soracaktım; siz onu bir dereceye kadar yanıtladınız.

Aynı şekilde bu yeni kanunda soyadı, yani kadının eşit olarak kendi soyadını seçmesi veyahut ikisini birden soyadını seçmesinin, sizce Türk aile yapısını ne derece etkileyeceğini bilmek istiyorum.

Bir de, sizin vermiş olduğunuz cevaba dayanak bir şey sormak istiyorum.

Türkiye, Avrupa Birliği'ne girme arzusunda ve bildiğim kadarıyla da Avrupa Birliği'nde, meselâ Almanya'da kadının, ailenin kazanmış olduğu mülkteki payı erkekle, evlendikten sonra edinilen mülkteki payı erkekte yüzde 50 veyahut eşit şartlarda. Tabii bu mevcut durumda böyle değil.

Siz, şu anda Türkiye'deki mevcut aile yapısında kadın-erkek eşitliğinin tam olduğu görüşünde misiniz? Bu konuda ne düşünüyorsunuz.

Prof. Dr. İlber ORTAYLI- Kadın-erkek eşitliği meselesi değil bu. Bu bir kadın-erkek eşitliği meselesi değil. Kadın-erkek birlikteliği meselesi; bu böyledir. Yani bunun kuruluşu böyledir.

Şimdi, tabii bizim kanunda bir sakatlık var ve o tartışılıyordu. Yani, bu rejimi ters anlayarak getirmek istiyorlar.

“Herfon Kurup”, sanayi, çelik kralı, hizmetçi bir kızla evlenebilir sosyal olarak pek uygun görünmüyor ama, evlenebilir. Boşandıkları zaman da sanayinin

yarısı hizmetçi kariya verilmez. Yani böyle bir olay yok. Hiçbir cemiyet buna müsaade etmez. Çünkü, bu gibi temerküz etmiş sermayenin bu şekilde parçalanmasına aklı başında bir iktisadî sistemin müsaade etmesi mümkün değildir. Bu bizim hukukçuların tartışmasında ben bunu gördüm. Yani, sermaye, temerküz etmiş sermayeyi boşanma vukuunda parçalayacaklar. Öyle bir şey olursa altüst olur. Çünkü, benim anladığım, bugün Türkiye'nin şık sanayicileri arasında boşanmayan falan kalmadı elhamdulillah, yani boşanmayan, yeniden evlenmeyen, bir daha boşanmayan falan. Her evlilikte makul bir tazminat ve boşanan eşin, kadının, bu ileride erkek de olabilir, yani aksi bir durumda, işte kendi onuruna, şeyine göre falan makul bir tazminat, bir gelir, devamlı gelir falan sağlanması mahkemenin takdiriyle, düşünülebilir ve getirilen delillerle. Ama, herkesi böyle bölersen ne olur yahu? Yani, bu fikir sermaye temerküzüne aykırı bir durumdur ve bir haksızlıktır; yani haklılık getireyim derken. Yani, adamın biri yanlışlıkla bir yanlış evlilik yapmış olabilir kendi açısından veya evlilik yürümemiş olabilir, siz şimdi bunu, sermayenin strüktürüne tesir ettiğini düşünün, bitirildiği. Yani onun için bu pek makul değildir. Yani, bu tarz bir boşanma ve evlilik ve paylaşım Batıda söz konusu değildir. Yani, cemiyetin kanunları açısından mümkün değildir. Bizde maalesef böyle bir şey getirmek isteyen safdilleri de dinledim, dehşetle tabii, dehşet içinde dinledim. Allah akıl, fikir versin. İnşallah bazı insanlar bunlara aklın yolunu gösterirler. Çünkü, böyle bir kapitalist içtimai nizam olmaz, bir kapitalist içtimai nizam böyle olmaz.

İki küçük burjuva ayrılırken evet belki evi satabilir falan filan ama, ben ona da taraftar değilim. Şimdi mesele adam ayrılıyor, üç tane çocuk var, evi satıp paylaşıyorlar. Öyle şey olur mu? Çocuklar kimde kalıyorsa, ev ona kalır meselâ. Bunlar hepsi düşünülecek şey. Yani, küçük servetlerde, küçük mülklerde de ona bakılır. Büyük sanayici ayrılırken de, kel alâka, karısına yarıyı verecek. Niçin? Efendim, bilhassa bizde bu çöktür. Buna dikkat edin. Çünkü biz, yeni kalkınan bir cemiyet olduğumuz için, mektepteyken sevişiyor bir-iki genç birbiriyle, sonra bunlar işte evleniyorlar. Sonra çalışıyorlar. Hakikaten sıfırdan milyarder oluyorlar karı-koca birlikte. Sonra, karı boşanırken diyecek ki, “bu benim”. Olmaz, yani nereden senin? Yani, bunu belli ki biri yapmıştır. İkinizin yapma hâli çok zordur. Yani, karı-koca ikisinin ortak olup birlikte kulvarda koşuşup o serveti yaratmaları falan mümkün değildir. Yani, belli ki burada bir kişi hakimdir. Yani, bu çok olur. Bizim Türk hayatında hassaten yeni gelişen bir cemiyet olduğunuz için bir sürü milyardermiz böyledir. Yani talebeyken bir kızla sevişir, arkadaşıyla, evlenirler, Allah yürü ya kulum der, sıfırdan milyarder olurlar. Sonra bunların ayrılacağı gelir 50 yaş civarında. Akılları başlarına gelir veya sapıtırlar o yaşta. Ondan sonra biz o şirketleri böleceğiz böyle... Böyle şey olur mu yahu? Ve böldüğün zaman da, bunun yarısı işten anlamayan birinin eline geçecek. Sonra ne olacak? Allah biliyor onu. Ve bundan millî ekonomi zarar görür. Çünkü, bu küçük bir

servet değildir. Aksini de düşünemezsin. 50 yaşındaki herif, evin, arabanın falan yarısını alıp gidecek yeni bulduğu genç kızla, üç çocukla kadın kalacak ortada. Malın ancak yarısı onda. Olur mu öyle bir şey?

Yani, bunlar kanunla falan düzenlenmez, düzenlenmez. Maalesef bunu bizim hukukçular anlamıyorlar. Niye anlamıyorlar? Aptal olduklarından mı? Hayır. Yeterli bir hayat “Experience”ı, deneyimi, “Life experience”ı yok insanlarda. Görmemişler, bilmemişler, görgüsüz insanlarız. Görmeye de niyetleri yok. Bütün mesele bundan ileri geliyor. Bu kadar açık, bundan açık yani.

Turgay ARDAN- Soyadı...

Prof. Dr. İlber ORTAYLI- Soyadını sordunuz. Bu gün bir yerde projelere bakıyorum. Artık gırgıra vurdum tamamen. İki tane soyadı kullanıyor; bilmem ne oğlu, bilmem ne oğlu. Onları birleştirmeye kalkıştık, “Loblobocuoğlu” falan diye... Ya onu kullan ya onu. Bana ne senin ikiz soyadından. İsim yok da onu mu ezberleyeceğim yani? Karar versin, ya kendininkini kullansın ya kocasınınkini kullansın. Şerh düşülebilir, meşrebine göre de insanlar bundan, birinden birine girerler. Çünkü kadın da o ailenin içine giriyor. İşte çocukları oluyor falan filan. Böyle ikiz soyadlı falan insanlar; pek hoş bir şey değil onu söyleyeyim. Millet sizin soyadınızı ezberlemek durumunda değil. Karar verirsiniz. Bu kadar açık. Kabul etmek lâzım bunu. Yani...

Sonra tabii şey çok hoş olmuyor, kadın erkeğinkini alınca eyvallah diyoruz da, daha evvel olduğu gibi, erkek kadınınkini alınca herkes tefe koyuyor Türkiye’de. Demek ki bu toplum bazı şeylere henüz hazırlıklı değil. Onu da hesaba katmanız gerekiyor. Yani, içgüveysi müessesesi vardır Türkiye’de. Çok yaygındır, yaygındı. Ama, erkeğin soyadını değiştirmesine hazırlıklı bir toplum değil. Soyadı da yeni bir olay bizde biliyorsunuz. Henüz 70’ini yılını tamamlamayan bir kanun. Ama, böyle bir konum söz konusu.

Zahir SAMANCIOĞLU- Bilkent Üniversitesi İktisat Bölümünde öğrenciyim. Birinci sorum, Osmanlıda saray ailesi bir istisna mıdır, yani aile olarak?

Prof. Dr. İlber ORTAYLI- Hanedan. Hanedan her zaman her yerde istisnadır. Çünkü hanedan, biliyorsunuz, biz de bir de irsi aristokrasi de yok, yani babadan oğula geçen bir asalet de yok. Bunun tek istisnası saraylılardır. Böyle bir hukuk da yok bizde. Yani, falan aristokratın oğlu Batıda olduğu gibi belirli imtiyazları olacak falan; bizde böyle bir aristokrasi yoktur, hiç yoktur. Bir tek istisnası hanedandır tabii. O da nedir? Babadan oğula geçer. Padişahın oğlu, oğlunun oğlu, oğlunun oğlu tahta geçmese bile şehzadedir ve hanedanın azasıdır. Padişahın yahut padişahın gelen şehzadelerin kızı da yine hanedan azasıdır.

Sultandır. Fakat onun çocukları artık mensup ve hanedan dışıdır. Hiçbir hakları yoktur. Mısır'da da bu böyle olmuştur. Bunlar prens mrens unvanını da taşımazlar. Yani, bizde zaten o unvan kullanılmazdı ya, kaçtıktan sonra, aile dışarı çıkarıldıktan sonra prens unvanını taşırlarsa böyleleri yahut prenses, şiddetle takbih edilirler, yani hanedan azası tarafından. Meselâ Kenize Murat, ki hakikaten Beşinci Murat'ın torun çocuğudur, annesi, yani anneannesi padişahın kızıdır, sultandır. Annesi olan hanım sultandır. Prens Emperyal'in kızıdır. Prensese denebilir. Kenize hiçbir şey değildir. Onun için, hatta birisi sormuş, “sen de mi prenses?..” “Aa, yok, ben Prensese Bohepa, Katvara Prenseseyim” demiş. Yani, hakikaten babası Katvara mihracesidir. Ondan dolayı, “ben Osmanlıyım, ama, Katvara Prenseseyim” diyor. Doğrudur. Hakikaten hanedanın mensubudur tabii, ailedendir. Onu herkes bilir. Ama o unvanı taşımaz. Yani taşınması da hoş karşılanmaz bu durumda. Çünkü, bir imtiyazı falan da yoktur. Sonra, biliyorsunuz, şimdiki hâlde çok fakir bir hanedandır. Ama mazisi çok eskidir. Para çalmamışlardır, hazine çalmamışlardır, bankalara paralar yatırmamışlardır, fakir gitmişlerdir. Emekleriyle yaşamışlardır veya sürünmüşlerdir. Bir-ikisi hükümdarlarla evlilik yaptıkları için, prensesler, iyi yaşamışlardır. İşte onların yakınları da orada neşvünema bulmuştur. Meselâ padişah, sefalet ve parasızlık içinde öldü, Vahidettin. Bunu karşılık son halife, kızlar, Haydarabat nizamıyla evlendiği ve hidivlerle evlendikleri için oradan bir para geldi. O kısmen rahat gitti. Yani, son halife 1946'da para sıkıntısı çekmeden gitti. Tabii Karun gibi yaşayarak değil. Ama, Vahidettin düpedüz para sıkıntısı çekmiş, yani bakkala borçlanacak kadar.

Zahir SAMANCIOĞLU- Diğer sorum da, mürebbiyelerle ilgili. Bunların etkisi ne olmuştur?

Prof. Dr. İlber ORTAYLI- Vallahi, olabilir. Herkes çeşitli şeyler anlatıyor. Bir arkadaşım, “bizi kiliseye bile götürürdü, manyak karıydı, döverdi” diyor. Alman mürebbiye için konuşuyor. Bir kısmı, işte “Fransızca öğretirken başka şeyler de öğretirdi” diyor.

Tabii, şunu yalnız açıkça söylemek lâzım, bu soruyu bu çocuğun, arkadaşın, bu talebemizin sorması yerindedir.

Bu tabii Türk cemiyetinde bir görgüsüzlük meselesidir, bu mürebbiye. Yani, romanda da yazıldığı gibi, Hüseyin Rahmi'nin, bir görgüsüzlük meselesidir. Kendine sahip bir aristokrasi, bu konuda kuralları olan bir aristokrasinin, yani kesin kuralları olan bir aristokrasinin hâli değildir bunlarınki. Çünkü, meselâ Rusya'da “Small...” kuruldu hani şu ihtilalin yönetildiği yer “Leningrad”da, “San Petersburg”da. “Small...”ü “Büyük Petro” kurdu ve burada aristokrat ailelerin kızları okuyacak; fakirleri de okuyacak çünkü. Bir sürü aristokrat aile de

fakirleşiyor yani; paraları kaybediyor kumarda mumarda falan. Çocuklar orada okuyacak. Oğlanlar askerî okulda okuyor. Şimdi, o kızlar gidiyor, öbür aristokrat ailelere mürebbiye oluyor. Bir kere ne olduğu belli kadının. Belirli bir kuraldan geliyor, belirli bir eğitimden geliyor ve o ailelerle hemhal olarak işte çocukları ona göre yetiştiriyor. Bazen de tabii o muhitten yine hak ettiği kendi sınıfından kocaları bularak evlenip, şey yapabiliyor.

Bizim Osmanlıda, değil mi efendim, lala olmak için, hace-i sultaniye olmak için, paşanın lalası olmak için bir kural var ve belirli insanlar geliyor. Maalesef bu, 19'uncu asırda kim kapağı "Levant" bölgesine atmışsa, Marsilya'dan vapura binip yahut Viyana'dan trene, gelmiş, burada girmişler. Böyle tabii bir sınıfa çocuk terk etmek doğru değil. Onun için, soruyu sormakta haklısınız. Ama, saray bunları kullanmaz. Onu unutun.

Harun ÇELİK- Bilkent Üniversitesi İktisat öğrencisiyim. Hocam ben, Osmanlı toplumunda çok evlilik uygulamasının yaygınlık derecesini merak ediyorum.

Prof. Dr. İlber ORTAYLI- Hayır, yaygın olamaz hiçbir yerde; mümkün değil; çünkü o kadar çok kadın yok. Ve erkekler her zaman fazladır. Masraflı iştir, uygun değildir. Elit tabakada son derecede kızarlar. Yani her paşanın öyle dört karısı falan olamaz; paşaları döver paşanın karısı. Öyle gül üstüne gül koklamak diye âdet var. Tabii yaygındır. Dediğin belli, vardır usul olarak. Ama, hiçbir zaman öyle yüksek rakamlarda değildir. Birtakım herifler alır bugün de olduğu gibi. Yani, bugün de, parasına güvenerek metres tutan, imam nikâhlı karısı olan bir sürü herif var; görüyorsunuz onları. Bu Fransa'da vardır. Ve metresin bir yarı hukuku vardır. Yani, birtakım burjuva Fransızların metresi vardır. O bilinir. Metresin yarı yarıya bir hukuku vardır, meselâ onlar bilinir.

Bu çok yaygın bir şey değil. Tabii bunun üzerinde çok duruyorlar insanlar. İşte belirli bir inkılâpçı söylem.

Türkiye'deki inkılâpçı söylem çok ucuz bir söylemdir. Yani, Türkiye'de ihtilalci takım komünist propaganda yapamayacağı için, o kadarına cesaretleri yok komünist olmaya, bu tarzla, yani birtakım böyle nihilist yapılı, etrafı karıştırmayı seven insanlar, Batıda namuslarıyla komünist falan oluyorlar. Bizde böyle cav cav şeyler konuşuyorlar. Ucuz yolu tercih ediyorlar. Bunların her biri de çok sıhhatli söylem sahibi insanlar değiller. Onun üzerinde durmak lâzım. Çünkü, bu kolay bir devrimciliktir. Yani, biz bunu hayatımızda gördük. Kız arkadaşlarımız komünist partiye girip, işte o klan... solcu gruplara mensup olurlarsa, içeri alındılar ve Allah yarattı demeden dayaktan geçirildiler. Yani, bu da kız çocuğudur, biraz da insafılı vurayım demedi kimse onlara. Böyle şeylerimiz

var. Ama, onların birtakımı feminist olunca falan kimse bir şey yapmıyor. O ucuz bir şey. O da öyle tatmin edecek kendini. Bunu gördüm hayatımda.

Bununla ben feminist hareketi de küçümsemiyorum. Ama, bizim gibi amansız cemiyetlerde maalesef bazı insanlar muhalefet duygularının nihilist taraflarını böyle ucuz şeylerle tatmin ediyorlar. İşte ne bileyim? Ölmüş padişahla uğraşılıyor. Uğraşılmaz değil ama, ne olacak yani? Lâf ola beri gele. İşte meselâ milliyetçilik kötüdür dememek için Osmanlı tarihiyle uğraşılıyor. Çünkü öbür türlü kalksa, Türk milleti de ne oluyor falan derse biraz rahatsız olur insanlar. Batıda bunu yapabiliyorsun, yani böyle antinasyonalist bir söylem ortaya koyabiliyorsun. Burada koyamıyorsun. İşte, ben dinsizim falan, bu da neymiş demek çok zordur. Fakat sabah akşam, imamlardan başlayarak, Türkiye'deki İslâmî müesseselere saldırmak daha kolay oluyor. Yani kanun buna amir zaten. 50'den sonraki değişiklik öbürüne cevaz vermiştir tekrardan. Anlaşıldı mı?

Yani şöyle bir durum olamaz bir memlekette, bak hiç kimse yapmaz bunu Batıda: Kiliseye gitmeyen adam kilisenin "Liturgy"si üzerinde tavsiyelerde bulunmuyor. Camiye gitmeyen adam, camide millet nasıl yatıp kalkacak; bunun için talimat veremezsin. O kendi bilir. Sen, git, siz de öyle yapın. Bir şey olmaz yani. Tamam mı? Bunun yolu budur. Ortalığı karıştırmamanın hiçbir manası yoktur. Hele böyle ete, ekmeğe değmeyen konularda ortalık karıştırmak sırf Türkiye'ye has bir şeydir. Bu tip insanlara da iltifat etmemek lâzım. Hayatta benim düsturum budur. Bu çok açık bir şeydir. Yani, sen ne ücret üzerinde konuşuyorsun, ne bölüşüm üzerinde konuşuyorsun, ne bir şey üzerinde konuşuyorsun. Kavga vereceksen bunların üzerinde ver. Sana ne el âlem nasıl camiye gidiyor, nasıl gitmiyor, nasıl ezan okuyor? Bunun için ne diye ortalığı bulandırıyor? Sana ne yani? Ben öyle düşünüyorum ve bunlar yüzünden ben, toplumda hiçbir içtimai, iktisadî sınıf yapısına dayanmayan kavgaların çıkmasından da son derece rahatsızım. Bunları gerekli kavgalar da görmüyorum. Hele böyle bir şeyler yüzünden iç harbe falan gidersek çok büyük bir ayıp olur. Yani, ileriki nesiller çok gülerler bize ahmak diye. Hakikaten yani çok gülerler. Şimdi, çok daha esaslı nedenlere dayanan iç harplere bile öyle gülmeye başladılar. İspanya, zannediyor musunuz ki kutsuyor iç harbi? Utanıyor. Rusya, alay ediyor maziyle; yani, bir yok için mahvetmişiz 70 sene. Yunanistan zaten utanıyor, zaten utanıyor. Öyle olaylar anlatıyorlar ki, iç harbi tetkik için bir tarihçi meslektaş Selânik'te arşive gitmiş. İsteddiği evrakı vermiyormuş memurlar, müdüre çıkmış. "Müdür, ne yapacaksınız, ne istiyorsunuz, ben anlatacağım size canım, bırakın evrakı" diyormuş. Yani, utanıyorlar, anladın mı? Çünkü, çok rezil bir harptir bu.

Onun için, Türkiye'de bu tip şeylerle entelektüel ve hukukçu olarak, sosyolog olarak ilgilenilir, yoksa efendim, Osmanlı padişah anıları ve kızları

bilmem nedir, Cumhuriyetinki böyledir diye aptal aptal şeyler yazıp, bir de milleti birbirine düşürmenin, gerilim yaratmanın hiçbir manası yoktur.

İlim huzur içinde yapılır, bir şeyleri doğru tespit edip, doğru koymak için yapılır; kadın-erkek kavgası yaratmak, efendim, ilerici-gerici kavgası yaratmak için ilim yapılmaz. Bunu herkesin böyle bilmesi gerekir zannediyorum.

Mehmet ÖZDEM- Hocam ben, harem konusunu sormak istiyorum. Benim gibi konuyla ilgili bilgisi olmayan insanlar arasında birbirine muhalif görüşler var harem konusunda. Harem bir eğitim kurumu mudur? Tesis gayesi nedir haremın?

Prof. Dr. İlber ORTAYLI- Harem, padişahın evidir, evi. Yani, ev iki kısımdan oluşuyor bütün Müslümanların evi gibi, o devirdeki Türklerinki gibi; harem ve selâmlık.

Selâmlık diyeceğimiz kısım enderundur; yani, bildiğimiz enderun gulamları, padişahın yetiştirdiği devşirilen akıllı, zeki çocukların yetiştiği bölüm. Buradan devlet adamları çıkıyor veya sarayın görevlileri.

Harem de, aynı şekilde devşirilen kadınların yetiştirildiği yer. Bunlar illâ padişahın odalığı, karısı falan olacak değiller. Başka bir sınıf için de orada yetiştirilmiş sayılıyorlar. Nitekim, “bize hayırlı kapılar aç” diye dua ediliyor; illâ padişahımızın koynuna girelim diye edilmiyor. Yani o yanlış. Buradan çıkanlar, çirak edilen kadınlar da yine İstanbul’un, İmparatorluğun, o cemiyetin muhtelif sınıflarından, illâ çok yüksek zümre de değil, muhtelif sınıflarından, işte çalışan insanlarla evlendiriliyorlar. Yani, biz çocukken İstanbul’un mütevazı mahallelerinde, her yerde bir saraylı hanım bulunurdu Zencisi-beyazıyla. Hakikaten konuşma biçimleri, yaptıkları yemek, oturma-kalkmayla farklıydılar. Meselâ bunlardan masal dinlemeye bayılırdık. Öbürlerinin masallarına benzemez. O meselâ mütevazı bir adamla evlendirilmiş, kimisi bir paşaya gitmiş. Böyle bir tarafı da var. Harem cennet değil, cehennem değil; her ev gibi, her toplum gibi kendine göre problemleri olan bir yer. Bir adam var yazıyor; haremi dünyanın en mükemmel, en cennetlik yeri diye. Alâkası yok. Öyle o Ali Kemali’nin yazdığı gibi de değil. Yani, işte bu toplum maalesef böyle Ahmet Akyüz’le Ali Kemali gibilerin kalem oynatabildikleri bir yer. Başka normal ülkelerde bunlara gülerler sadece. Burada 40 tane baskı yapıyor her biri kendine göre. Çünkü millet deli. İş gücü yok insanların. Deliler gullabicisi bunlar da.